

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ผู้ก่อตั้งและพัฒนาสวนโมกขพลารามที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ให้เป็นสถานที่ที่มีบทบาทในการปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นแหล่งค้นคว้าและเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีชื่อเสียงทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ท่านได้กล่าวถึงเหตุที่ก่อตั้งไว้ว่า “การตั้งสวนโมกขพลารามไม่มีอะไรมาเพียงแต่มองเห็นว่าควรปรับปรุงการปฏิบัติธรรมเท่านั้น โดยการกลับไปหาของเดิมว่าการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเป็นอย่างไร เพื่อรู้พื้นพระพุทธศาสนากลับมาสู่สภาพเดิมเหมือนครั้งสมัยพุทธกาล”.....และ “การเกิดสวนโมกขพลารามเราถือว่าเป็นนิมิตหมายแห่งการเปลี่ยนแปลงยุคใหม่ เพื่อการแก้ไขสิ่งต่างๆ ให้ดีขึ้นเท่าที่เราพึงทำได้”^๑ คนส่วนใหญ่รู้จักสวนโมกขพลารามในนามของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เพราะท่านเป็นผู้สร้างสวนโมกขพลารามและพัฒนาบทบาทของสวนโมกขพลารามมาตลอด ดังที่ ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึง พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ไว้ว่า “ท่านได้สร้างคุณูปการอย่างใหญ่หลวงต่อสังคมไทยและแก่อีก”^๒

นอกจากนี้ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้กล่าวถึงการจัดสถานที่ในสวนโมกขพลารามไว้ว่า “การจัดสถานที่ในสวนโมกขพลารามไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน เพราะเน้นสวนป่าธรรมชาติที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่ให้ความร่มรื่น รวมทั้งมีโรงมหรสพทางวิญญาณที่เป็นอุปกรณ์ในการสอนธรรมะที่ลึกซึ้ง เรียกได้ว่าธรรมะเข้าถึงจิตวิญญาณของมนุษย์ รวมถึงลานหินโค้งซึ่งเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและเผยแผ่ธรรมะก็ทำให้ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาก และยังมีสิ่งก่อสร้างอื่นๆ อีกมากมาย ที่แฝงไปด้วยปริศนาธรรม”^๓ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

^๑พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาส สวนโมกขพลาราม กำลังแห่งการหลุดพ้น, (นนทบุรี : ภาพพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

^๒ประเวศ วะสี, สวนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓.

^๓เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, แผลผ่านธารน้ำไหล, (กรุงเทพมหานคร : เกี้ยว - เก้า พิมพ์การ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓.

และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังที่ จินดา จันทรแก้ว ได้กล่าวถึงบทบาทนี้ไว้ว่า “ตลอดระยะเวลา ๕๐ กว่าปี ท่านได้มีบทบาทในการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมให้คล้ายกับสมัยพุทธกาล เช่น จัดสถานที่ให้ร่มรื่นเหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นลานหินโค้ง โบสถ์บนยอดภูเขาพุทธทองหรือสิ่งก่อสร้างอย่างอื่นๆ จะใช้เป็นอุปกรณ์สอนธรรมะได้ทั้งสิ้นและได้จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาออกมาขาย เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาให้ชาวโลกได้รู้จักและนำไปปฏิบัติ ผลงานเขียนของท่านพุทธทาสภิกขุที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่มีมากมาย เช่น ชุดธรรมโฆษณ์ จำนวน ๕๐ เล่ม ซึ่งเป็นหนังสือในลักษณะสารานุกรม มีเนื้อหาครอบคลุมเรื่องปรมัตถธรรม”^๔ ซึ่งสอดคล้องกับที่ ประกาศ วัชรภรณ์ ได้กล่าวไว้ว่า “ท่านพุทธทาสภิกขุได้แสดงผลงานการบรรยายธรรม เทศนาธรรม และเขียนหนังสือเกี่ยวกับธรรมะไว้เป็นจำนวนมาก”^๕

นอกจากนี้ กลุ่มปฏิบัติงานเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงกิจกรรมการส่งเสริมพระพุทธศาสนาที่จัดขึ้น ณ สวนโมกขนิลาชาติไว้ว่า “ในวันที่ ๑ - ๑๐ ของทุกเดือนจะมีการอบรมอาภาวนาสติภาวนาแก่ชาวต่างชาติ เพื่อฝึกจิตใจให้สงบ และสอดแทรกธรรมะให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ด้วยเหตุนี้พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) จึงมีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด”^๖ ดังที่ ประกาศ วัชรภรณ์ ได้กล่าวถึงสวนโมกขพลารามไว้ว่า “สวนโมกขพลารามได้กลายมาเป็นมหาวิทยาลัยทางจิตวิญญาณของโลกทั้งโดยอัตถะและโดยสัญลักษณ์อีกทั้งโดยความหมายที่แท้จริงของคำว่า มหาวิทยาลัย”^๗ การที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้นนั้นถือเป็นบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคมไทยในด้านต่างๆ กล่าวคือ ผลกระทบด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผลกระทบด้านการศึกษา ผลกระทบด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนานั้น ได้มีการส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไปได้ปฏิบัติธรรมเพื่อให้เห็นคุณค่าและประโยชน์ของพระพุทธศาสนา ในด้านศึกษานั้น ถือได้ว่าพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นผู้กระตุ้นให้มีการจัดการศึกษาที่สมบูรณ์แบบโดยให้มีวิชาศีลธรรมอยู่ในระบบและกระบวนการศึกษา ส่วนผลกระทบ

^๔จินดา จันทรแก้ว, **ขบวนการสงฆ์ในปัจจุบัน**, เอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยหน่วย ๑ - ๓, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑๓.

^๕ประกาศ วัชรภรณ์, **พุทธทาสประทับที่แห่งสวนโมกข์**, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๒๑), หน้า ๑๒๐.

^๖กลุ่มปฏิบัติงานเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, **ธรรมนิทัศน์ สืบค้นหาพุทธธรรมพุทธทาส**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หรรณพชัยการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๓๓.

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มีการอนุรักษ์พันธุ์ไม้ต่างๆ อย่างมากมายหลายชนิด จึงทำให้ภายในสวนโมกขพลารามร่มรื่นด้วยต้นไม้ ซึ่งยังเป็นที่ยอมรับอยู่มากและยังมีสัตว์หลายชนิดอาศัยอยู่ เช่น ลิง กระรอก ไก่ป่า จึงทำให้ผู้ที่มาเยี่ยมชมสวนโมกขพลารามและมาปฏิบัติธรรมได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติมากขึ้น^๔

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้สร้างคุณประโยชน์ไว้ในพระพุทธศาสนา มากมาย ผลงานจากการบรรยายธรรมและการเผยแผ่ของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศ เช่น ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน จีน ญี่ปุ่น ลาว ศรีลังกา ทิเบต โดยเฉพาะส่วนที่เป็นภาษาอังกฤษ มีมากกว่า ๒๐ เรื่อง เช่น คู่มือมนุษย ภาษาคน - ภาษาธรรม วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม ได้รับการตีพิมพ์ที่สำนักพิมพ์ Westminster ประเทศสหรัฐอเมริกา และหนังสือเรื่อง “แก่นพุทธศาสนา” ที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แสดงปาฐกถาในโอกาสพิเศษ ณ หอประชุมศึกษาพุทธธรรม (ศิริราช) ในอุปการะของคณะ แพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้รับรางวัลชนะเลิศ “หนังสือดีประจำปี ๒๕๐๔” จากองค์การยูเนสโก แห่งสหประชาชาติ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นผู้สร้างความเจริญก้าวหน้าทาง วัฒนธรรมและส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ International understanding ที่สำคัญ คือ เป็นไปเพื่อสันติภาพของโลก จึงได้มีคำประกาศเกียรติคุณยกย่องจากองค์การยูเนสโกให้ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นบุคคลสำคัญของโลก^๕

เหตุผลนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะวิจัยเกี่ยวกับ บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ผลของการวิจัยครั้งนี้จะช่วยให้บทบาทในการ เผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นที่รู้จักกันเด่นชัดขึ้น ทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อคณะสงฆ์โดยรวมในการนำผลการวิจัยไปปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัยและจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่จะได้นำข้อมูลเหล่านี้ไปปรับใช้เป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเหมาะสมต่อไป

^๔จิราพร คงเหล่, “ศึกษาบทบาทของสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี”, **ปริญาตศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๑)

^๕ธรรมปราโมทย์, **ตามรอยพุทธทาส ภาคผลงาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๕.

^๖พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) บุคคลสำคัญของโลก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก. เอ็ม เทรคดิง, ๒๕๔๕), หน้า ๑ - ๕.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาผลกระทบของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ต่อสังคมไทย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบเพื่อการวิเคราะห์ไว้ ๓ ประเด็นดังต่อไปนี้ คือ
ประเด็นที่ ๑ ศึกษาประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) จำแนกเป็น ๓ ระยะ คือ

๑. ประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาระยะต้น (ระหว่าง พ.ศ.๒๔๖๕ – ๒๔๘๕)
๒. ประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาระยะกลาง (ระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๖ – ๒๕๒๕)
๓. ประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนาระยะปลาย (ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๐ – ๒๕๓๖)

ประเด็นที่ ๒ ศึกษาบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) จำแนกเป็น ๓ ด้าน คือ

๑. การเผยแผ่ด้วยการปฏิบัติตนเป็นต้นแบบ
๒. การเผยแผ่ด้วยเทคนิควิธีการและสื่อเอกสารสิ่งพิมพ์
๓. การเผยแผ่ด้วยกลุ่มบุคคล

ประเด็นที่ ๓ ศึกษาผลกระทบของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ต่อสังคมไทย จำแนกเป็น ๓ ด้าน คือ

๑. ผลกระทบด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา
๒. ผลกระทบด้านการศึกษา
๓. ผลกระทบด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ประวัติการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีความเป็นมาอย่างไร

๑.๔.๒ บทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีลักษณะอย่างไร

๑.๔.๓ ผลกระทบของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ต่อสังคมไทยเป็นอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

บทบาท หมายถึง การทำหน้าที่ตามที่กำหนดไว้และความรับผิดชอบของบุคคลในสังคม ถ้าสมาชิกในสังคมใดมีความรับผิดชอบสูงในบทบาทของตนสมาชิกในสังคมนั้นจะมีความสุขและความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

การเผยแพร่พระพุทธศาสนา หมายถึง การทำหน้าที่ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

วิธีการเผยแพร่ หมายถึง การที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ใช้เทคนิคและวิธีการในการแสดงธรรมเพื่อให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจธรรมะได้ง่ายขึ้น

พระพุทธศาสนา หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดครอบคลุมทุกแง่มุม

ระยะต้น หมายถึง ช่วงระยะเวลาที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เข้ามาอุปสมบท ในพระพุทธศาสนาได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ทางด้านภาษาบาลีจนได้เปรียญธรรม ๓ โยค และก่อตั้งสวนโมกข์ (พุมเรียง) (ระหว่าง พ.ศ.๒๔๖๕ – ๒๔๘๕)

ระยะกลาง หมายถึง ช่วงระยะเวลาที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ย้ายจากสวนโมกข์ (พุมเรียง) มาอยู่สวนโมกข์ (ไชยา) (ระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๖ – ๒๕๒๕)

ระยะปลาย หมายถึง ช่วงระยะเวลาที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้รับสมณศักดิ์ที่พระธรรมโกศาจารย์ จนกระทั่งมรณภาพ (ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๐ – ๒๕๓๖)

ผลกระทบ หมายถึง ผลที่เกิดจากการแสดงบทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แก่ ผลกระทบด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ผลกระทบด้านการศึกษา ผลกระทบด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

๑) ความหมายของบทบาท

บทบาท (Roles) มีความหมายตามที่นักปราชญ์ทั้งหลายได้ให้ไว้ ดังนี้

สุพัตรา สุภาพ^{๑๑} อธิบายว่า บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิ และหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่น ตำแหน่งเป็นพ่อ บทบาท คือ เลี้ยงดูลูก เป็นครู บทบาท คือ การให้คำสั่งสอนอบรมนักเรียนให้ดี เป็นคนใจดี บทบาท คือ ปฏิบัติตามหมอสั่ง จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่า มนุษย์แต่ละคนจะมีบทบาทหลายบทบาท และแต่ละบทบาท ก็มีความสมบูรณ์ หรือสมดุลกันพอสมควร เช่น มีผู้เหนือกว่าก็ต้องมีผู้ที่ต่ำกว่า มีครูก็ต้องมีนักเรียนมีนายจ้างก็ต้องมีลูกจ้าง ซึ่งในแต่ละตำแหน่งก็ต้องมีบทบาทต่างกันออกไป ถ้าอยู่ในสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเท่าไร บทบาทยิ่งแตกต่างกันมากขึ้นเท่านั้น

อุทัย ดุลยเกษม^{๑๒} ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท คือ หน้าที่ หรือพฤติกรรมที่พึงคาดหวัง ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือในสังคมหนึ่งๆ บทบาทเป็นสิ่งที่สังคมหรือวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น และยังกล่าวว่าสถานภาพเป็นตำแหน่ง แต่บทบาทคือการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพของเวลาและปัจจัยอื่นๆ ทำให้เกิดความรู้สึกถึงเกียรติได้

งามพิศ สัตย์สงวน^{๑๓} ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังในกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้

^{๑๑}สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณารักษ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๕.

^{๑๒}อุทัย ดุลยเกษม, การพัฒนาโดยชาวชนบทในปัญหาการพัฒนาชนบทไทย, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๕๗.

^{๑๓}งามพิศ สัตย์สงวน, การวิจัยมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๗๓.

พระมหาดิศร อิศริโล^{๔๔} ได้กล่าวไว้ว่า บทบาท หมายถึง การแสดงออกของคน ซึ่งผู้อื่นคาดคิดหรือหวังว่าเขาจะกระทำเมื่ออยู่ภายใต้สถานการณ์สังคมอย่างหนึ่ง การที่ประชาชน คาดหมายหรือหวังให้เขากระทำอย่างนั้น ถือเอาฐานะและหน้าที่ทางสังคมของเขาเป็นมูลฐาน หรือพฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งสอดคล้องกับตำแหน่งหน้าที่

ทัศนีย์ ทองสว่าง^{๔๕} ได้กล่าวถึง บทบาท ไว้ว่า เมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งทางสังคม หรือกลุ่มคน บุคคลนั้นย่อมต้องแสดงบทบาทตามตำแหน่งนั้นๆ เพราะฉะนั้นโดยปกติวิสัยแล้ว สถานภาพและบทบาทจึงเป็นสิ่งควบคู่กันไป บทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคล ที่ได้เข้าดำรงตำแหน่งนั้นๆ เพราะฉะนั้นบทบาทจึงเป็นรูปการ (Aspect) ที่เคลื่อนไหวหรือรูปการ ของพฤติกรรมของบุคคล เมื่อบุคคลมีสถานภาพแล้วเขาต้องมีการรับรู้ในบทบาทตามสถานภาพ นั้นๆ ด้วย สังคมมนุษย์จะดำเนินไปได้ย่อมต้องมีบรรทัดฐานอันจะเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ซึ่งบรรทัดฐานนี้จะติดอยู่กับสถานภาพอันเป็นส่วนประกอบที่สำคัญและสังคมที่แท้จริง คือ สถานภาพหรือตำแหน่งต่างๆ ที่มาประสานเข้าด้วยกันนั่นเอง

จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ^{๔๖} ได้กล่าวไว้ว่า บทบาท หมายถึง ลักษณะเคลื่อนไหว ของสถานภาพ สังคมกำหนดสถานภาพให้บุคคลและบุคคลถือครองสถานภาพนั้นเมื่อเกี่ยวข้องกับ สถานภาพอื่นๆ เมื่อบุคคลใช้สิทธิและหน้าที่ให้เกิดเป็นสถานภาพขึ้นมาบุคคลนั้นได้ชื่อว่ากำลัง ปฏิบัติบทบาทสถานภาพและบทบาทจึงแยกกันไม่ออก ความแตกต่างระหว่างสถานภาพ กับบทบาทเป็นเพียงความสนใจทางวิชาการเท่านั้นจะไม่มีบทบาทเลยถ้าไม่มีสถานภาพ คำว่า บทบาท เหมือนกับสถานภาพ คือ มีความหมายอยู่สองนัย ทุกคนจะมีบทบาทเป็นชุด (A series of Role) อันเกิดจากการที่บุคคลจะต้องมีบทบาททั่วไปด้วยซึ่งถือว่าเป็นการรวมเอา บทบาทต่างๆ เข้าไว้ด้วยกันทั้งหมดและเป็นตัวกำหนดสิ่งที่เขาจะต้องทำสำหรับสังคมรวมถึงสิ่งที่ บุคคลคาดหวังจากสังคมด้วย

นอกจากนี้ **จ่านงค์ ทองประเสริฐ** ได้กล่าวถึง บทบาท ของพระสงฆ์ไว้ว่า พระสงฆ์ ต้องศึกษาหลักธรรมคำสอนให้มากเพื่อนำไปเผยแผ่แก่ประชาชนให้ทราบเพราะประชาชนทั่วไป

^{๔๔}พระมหาดิศร อิศริโล, **คุณธรรมสำหรับครู**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๕.

^{๔๕}ทัศนีย์ ทองสว่าง, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ. เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕.

^{๔๖}จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๗๕.

ต้องนำมาหาเลี้ยงชีพจึงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนให้แตกฉาน แล้วจึงนำหลักธรรมที่ได้ศึกษามาอบรมสั่งสอนประชาชนให้รู้ตามด้วย^{๑๗}

๒) ลักษณะของบทบาท

สุพัตรา สุภาพ^{๑๘} ได้กล่าวถึง ลักษณะของบทบาทว่า เป็นการแสดงบรรทัดฐานแห่งความดีและกระทำเพื่อภาระหน้าที่พื้นฐานซึ่งมีความสัมพันธ์กันอยู่เสมอเป็นต้นว่า พ่อแม่มีหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตร ครูอาจารย์มีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนนักเรียนนักศึกษา พระภิกษุมีหน้าที่สั่งสอนอบรมพุทธศาสนิกชน นักปกครองมีหน้าที่ดูแลประชาชนให้เกิดมีความสุข นายจ้างมีหน้าที่ดูแลลูกจ้างให้เกิดความสุขเช่นกัน ลักษณะบทบาทจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อให้สังคมเกิดมีคุณภาพ

กรรณิกา ขวัญอารีย์^{๑๙} ได้แบ่งลักษณะบทบาทของคนในสังคมไว้ดังนี้

๑. บทบาทที่กำหนดไว้หรือว่าตามอุดมคติ (The Socially Prescribed or ideal Role) เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งไว้

๒. บทบาทที่ควรกระทำ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละคนเชื่อว่าควรจะเป็นการกระทำในหน้าที่ของตำแหน่งนั้นๆ ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับบทบาทตามอุดมคติทุกประการและอาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลก็ได้

๓. บทบาทที่กระทำจริง (The Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลทำได้จริงตามความเชื่อความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ

สงวน สุทธิเลิศอรุณ^{๒๐} ได้อธิบายถึงบทบาทตามสิทธิและหน้าที่ตามสถานภาพในการแสดงบทบาทไว้ ๓ ลักษณะ

๑. บทบาทตามความคาดหวัง (Expected Role) เป็นบทบาทที่ต้องแสดงตามความคาดหวังของผู้อื่น เช่น บทบาทของนักเรียนตามความคาดหวังของครู

^{๑๗}จันทน์ ทองประเสริฐ, ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๓.

^{๑๘}สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, หน้า ๓๕.

^{๑๙}กรรณิกา ขวัญอารีย์, “บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการดำเนินการแก้ปัญหาแรงงานเด็กในชุมชนที่รับการพัฒนาดังกัน : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕)

^{๒๐}สงวน สุทธิเลิศอรุณ, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๕), หน้า ๓๕.

๒. บทบาทตามลักษณะการรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพรับรู้เองว่าตนควรจะมีบทบาทอย่างไร เช่น ครูจะรู้ตัวเองว่าควรแสดงพฤติกรรมอย่างไร

๓. บทบาทที่แสดงจริง (Actual Role) เป็นบทบาทหน้าที่ที่เจ้าของสถานแสดงจริง ซึ่งอาจจะเป็นบทบาทตามที่สังคมและตนเองคาดหวัง อาจจะไม่เป็นตามที่สังคมคาดหวังก็ได้

ตำราญ ดันเรื่องศรี^{๒๐} ได้สรุปลักษณะของบทบาทไว้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. บทบาทที่กำหนดไว้หรือบทบาทตามอุดมคติ เป็นบทบาทที่มีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งทางสังคม

๒. บทบาทที่คาดหวัง เป็นบทบาทที่ต้องแสดงความสามารถคาดหวัง ในขณะเดียวกันเจ้าของสถานนั้นก็สามารถที่จะรู้ว่าจะตนมีบทบาทอย่างไรและสามารถคาดหวังตัวเองว่าควรแสดงพฤติกรรมอย่างไรทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมที่สังคมคาดหวังและตนเองคาดหวัง

๓. บทบาทที่เป็นจริง เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริง ซึ่งอาจเป็นบทบาท ที่สังคมคาดหวังหรือบทบาทที่ตนเองคาดหวังหรืออาจจะไม่เป็นบทบาทที่สังคมคาดหวังและตนเองคาดหวัง

๓) ความสำคัญของบทบาท

บทบาทเป็นหน้าที่และเป็นการแสดงออกของบุคคลตามความคิดหรือความคาดหวังเมื่ออยู่ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมหนึ่ง โดยยึดถือฐานะและหน้าที่ทางสังคมที่กำหนดไว้ในบรรทัดฐาน เป็นรากฐานตัดสินความถูกต้องและความสมควรของบทบาทนั้น บุคคลจึงตัดสินใจแสดงบทบาทต่างๆ ได้ง่ายขึ้นเมื่อต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น เช่น สังคมกำหนดบทบาทของผู้ใหญ่ต้องดูแลช่วยเหลือผู้เยาว์และผู้เยาว์ต้องเชื่อฟังและนับถือผู้ใหญ่

บุคคลปฏิบัติตามบทบาททางสังคมตามที่ระบุไว้ในบรรทัดฐาน ระบบความสัมพันธ์ต่อกันจะเป็นแนวทางเดียวกัน เกิดความเป็นระเบียบและความสงบภายในสังคมบุคคลที่ฝ่าฝืนต้องได้รับการลงโทษ บุคคลที่ทำตามบทบาทที่คาดหวัง ต้องได้รับการยอมรับและส่งเสริมจากสังคม บุคคลจึงสามารถอยู่ร่วมกลุ่มได้ด้วยดี เช่น สามีหรือภรรยาที่นอกใจต่อกันย่อมได้รับการติฉินนินทา ทั้งมีชีวิตคู่ที่ปราศจากความสุขสงบ

บทบาทมีความสำคัญต่อการแสดงพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลมีคุณค่าหรือมีอิทธิพลเริ่มตั้งแต่เกิดมา และดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ล้วนมีบทบาทแตกต่างกันไปหลายสถานะนักศึกษาได้กล่าวถึงความสำคัญของบทบาทไว้ดังต่อไปนี้

^{๒๐}ตำราญ ดันเรื่องศรี, “บทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวังของสมาชิกภักษาดินแดนศึกษาจากทัศนะเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอ สมาชิกกองอาสาสมัครภักษาดินและกำนันผู้ใหญ่บ้านในจังหวัดปราจีนบุรี”, รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐

ดิอุทส์ และเคร้าส์ (Deutsch & Krauss) มีความเห็นว่า บทบาทมีความสำคัญต่อสิ่งต่างๆ ๔ ด้าน ได้แก่^{๒๒}

๑. บทบาททางเพศ (sex roles) เป็นบทบาทที่สำคัญมาก เพศมีความสัมพันธ์ต่อสภาพสังคมโดยทั่วไป ทั้งเพศหญิงและเพศชาย เริ่มตั้งแต่มีการกำหนดหน้าที่กันตามธรรมชาติ เพศหญิงมีบทบาทที่สำคัญในการเป็นแม่ เพศชายมีบทบาทสำคัญในการเป็นพ่อและการเป็นผู้นำของครอบครัว ในบางสังคมนั้นอาจจะเป็นการกีดกันทางเพศแต่ก็ไม่ได้ทำให้ความสำคัญทางเพศลดลง

๒. บทบาทเกี่ยวพันทางเครือญาติ (kinship roles) เนื่องจากสังคมมนุษย์เป็นสังคมที่ต้องอยู่ร่วมกัน มีการเคารพนับถือภายในเครือญาติ แต่ละคนมีบทบาทแตกต่างกันไป ทำให้เกิดอิทธิพลในการเคารพเชื่อถือ และเชื่อฟังกันและกัน เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก เป็นต้น

๓. บทบาททางสังคม (social roles) เป็นบทบาทหรือหน้าที่ที่สังคมกำหนดขึ้นไว้ให้บุคคลในสถานภาพต่างๆ ได้ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติหรือคาดหวังว่าจะปฏิบัติ โดยมีปทัสถานทางวัฒนธรรมเป็นเกณฑ์ตัดสิน ฉะนั้นเมื่อบุคคลจะมีการเกี่ยวข้องกัน ทุกคนจึงควรจะได้เรียนรู้และปฏิบัติตามปทัสถานทางวัฒนธรรม แต่ถ้ามีใครคนหนึ่งไม่ปฏิบัติตาม ก็จะต้องมีการบังคับหรือลงโทษ เพื่อความสงบสุขของสังคมส่วนใหญ่ต่อไป

๔. บทบาททางอาชีพ (occupation roles) เป็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญที่สุด ที่จะทำให้นุชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ และจะอยู่ได้อย่างมีความสุข ผู้แสดงบทบาทจะต้องคำนึงถึงขอบเขต และหลักการสำคัญของอาชีพนั้น เช่น กฎระเบียบ ข้อบังคับ จรรยาบรรณ และกฎหมาย เป็นต้น

๔) ทฤษฎีบทบาท

นางเยาว์ ปิฎกฤษต์^{๒๓} ได้กล่าวถึง ทฤษฎีบทบาท กำหนดความหมายจากแนวคิดของโคเฮน (kohen) ไว้ว่า การที่สังคมกำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทใด บทบาทนั้นเรียกว่า เป็นบทบาทที่ถูกกำหนด ถึงแม้ว่าบุคคลมิได้ประพฤติปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทที่สังคมกำหนดให้ ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึง การที่บุคคลได้แสดงหรือปฏิบัติออกมาจริง

^{๒๒}ดิอุทส์ และเคร้าส์ (Deutsch & Krauss), อังใน คณะอาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๒๒๘.

^{๒๓}นางเยาว์ ปิฎกฤษต์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน ศึกษาเฉพาะ จังหวัดสงขลา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๓๕)

ตามตำแหน่งของเขา ความไม่ตรงกันของบทบาทที่ถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ที่ปฏิบัติจริงนั้นอาจมีสาเหตุมาจากสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. บุคคลขาดความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ที่สังคมต้องการ
๒. ความไม่เห็นด้วยหรือไม่ลงรอยกับบทบาทที่ถูกกำหนด
๓. บุคคลที่ไม่มีความสามารถจะแสดงบทบาทนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประมวล รัตนวงศ์^{๒๔} ได้กล่าวถึง ทฤษฎีบทบาท ไว้ว่า “ฐานะตำแหน่งและบทบาททางสังคมของบุคคล” มีลักษณะต่างๆ ดังนี้

๑. บทบาทมีอยู่ทุกๆ สังคมและมีอยู่ก่อนที่คนจะเข้าไปครอง
๒. บทบาทมีอยู่ในตำแหน่งแต่ละตำแหน่ง
๓. วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและประเพณีในสังคมนั้นๆ เป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดตำแหน่งและบทบาทที่ควรจะเป็น

๔. การที่คนเราจะทราบฐานะตำแหน่งและบทบาทได้นั้น เป็นเพราะการปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมนั้นๆ

๕. บทบาทที่ควรจะเป็นนั้น ไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกับพฤติกรรมจริงๆ ของคนที่อยู่ในฐานะตำแหน่งนั้นๆ

ไพบุลย์ ช่างเรียน^{๒๕} ได้กล่าวถึง ทฤษฎีบทบาท ไว้ว่า บทบาทของคนในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ตนครองอยู่และคุณสมบัติของบุคคลนั้น บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะอุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มวลเหตุแรงจูงใจ การอบรมเลี้ยงดู และความพอใจ โดยสรุปแล้วบทบาทจะต้องประกอบไปด้วย ๔ ประการดังต่อไปนี้

๑. รู้สถานภาพของตนเองในสังคม
๒. คำนึงถึงพฤติกรรมที่ควรแสดงออกในสถานการณ์นั้นๆ ที่เหมาะสมกับสถานภาพของตนเอง
๓. คำนึงถึงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น
๔. ประเมินผลการแสดงบทบาทของตนเอง

^{๒๔}ประมวล รัตนวงศ์, จิตวิทยาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), หน้า ๒๐.

^{๒๕}ไพบุลย์ ช่างเรียน, การปกครองมหานคร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๓๘.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๒๖} ได้กล่าวถึง ทฤษฎีหน้าที่นิยมไว้ว่า ทฤษฎีหน้าที่นิยมมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามสังคมและแสดงบทบาทหลายอย่างที่น่าสนใจ ดังนี้

๑. ทฤษฎีนี้มององค์การสังคมว่าเป็นระบบสังคม (Social System) โดยมีคนจำนวนหนึ่งเป็นสมาชิกและการทำการต่างๆ เมื่อองค์การสังคมเป็นระบบสังคมแล้ว ระบบหรือองค์การสังคมก็ต้องเป็นตัวตนขึ้นมา มีชื่อ มีที่อยู่ มีหน้าที่หรือความต้องการ หรือมีเป้าหมาย มีการเกิด การเปลี่ยนแปลงพัฒนาหรือเสื่อมลงและจบสิ้นไป

๒. ระบบสังคม (องค์การสังคม) อาจทำหน้าที่เดียวหรือหลายหน้าที่ก็ได้ อย่างเช่น ครอบครัว โรงเรียน โรงพยาบาล กองทัพ กระทรวง โรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น มีหน้าที่หลายอย่างแม้ว่าแต่ละระบบมีหน้าที่หลักของตน ในทางตรงกันข้ามสองระบบหรือมากกว่าอาจทำหน้าที่เดียวกัน เช่น ระบบที่ยกตัวอย่างมาต่างทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่สมาชิกของระบบตน ข้อเท็จจริงตรงนี้ให้เห็นว่าองค์การใหญ่อาจมีหลายระบบย่อยหรือองค์การย่อย และองค์การย่อยเหล่านี้ย่อมมีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

๓. การเปลี่ยนแปลงในระบบหนึ่งย่อมมีผลต่ออีกระบบหนึ่งหรือกลับกัน ระบบโน้นเปลี่ยนแปลงก็ส่งผลต่อระบบนี้ ในทำนองเดียวกัน การจะพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงองค์การสังคมให้ได้ผลต้องเปลี่ยนแปลงพัฒนาระบบต่างๆ ในองค์การสังคมนั้นไปพร้อมกัน

๔. ทฤษฎีหน้าที่นิยมบอกว่า กิจกรรมหรือการกระทำอย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อองค์การหนึ่งอาจไม่เป็นประโยชน์ (Dysfunctional) ต่ออีกองค์การหนึ่ง เช่น ค่าจ้าง หรือเงินเดือน เป็นประโยชน์สำหรับองค์การสำนักงาน เช่น บริษัท กระทรวง มหาวิทยาลัย แต่ไม่ใช้กับครอบครัว หรือกลุ่มเพื่อนตรงนี้เป็นศัพท์ เรียกว่า เอกภาพหน้าที่ (Functional unity)

สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์^{๒๗} ซึ่งกล่าวถึง บทบาทของวัดเอาไว้ว่า วัดเป็นสถานที่สำหรับจัดศาสนพิธีต่างๆ ทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา เป็นต้น ด้วยกิจดังกล่าวนี้ วัดจึงเป็นสถานที่สั่งสอนให้คนรู้จักสัมมาการะ ปฏิบัติอยู่ในระเบียบวินัย และเป็นผู้มีพิธีรีตอง

^{๒๖}สัญญา สัญญาวิวัฒน์, สังคมวิทยาองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐.

^{๒๗}สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, บทบาทของวัดที่เคยมีและพึงต้องมีต่อสังคมภาคใต้ ของดีวัดมัชฌิมาวาส, (สงขลา : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๙๕.

คณินันต์ จันทบุตร^{๒๔} ซึ่งกล่าวถึง บทบาทของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เอาไว้ว่า ท่านเป็นนักคิดนักเขียนผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดรูปหนึ่งในโลกศาสนา เป็นผู้ริเริ่มผลงานด้านศาสนาหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสวนโมกข์และคณะธรรมทาน เป็นผู้ริเริ่มการสดมภ์แปล เป็นผู้นำในการแสดงธรรมแบบบรรยายหรือปาฐกถา และเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์พุทธศาสนารายไตรมาส ตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งปรากฏชื่อเขียนและยังมีการปาฐกถาธรรมมากมายมหาศาล ดังนั้นบทบาทของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) จึงมีส่วนทำให้พระพุทธศาสนาได้รับความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นประจวบถ้อยธรรมจักรที่หมุนไปอย่างไม่หยุดนิ่ง

สรุปได้ว่า แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท โดยที่บทบาทมีความหมายในเรื่องของการกำหนดหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย ให้เป็นไปตามกฎข้อบังคับของสังคมและกลุ่มคนซึ่งอาศัยอยู่เพื่อจะได้ไปสู่เป้าหมายในทิศทางเดียวกัน ซึ่งมีคุณลักษณะเป็นที่คาดหวังของสังคมให้ไปทำตามเงื่อนไขของสังคม เพื่อที่จะสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน ตลอดถึงบทบาทที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นปทัสถานที่ดีงามตามระเบียบที่วางไว้โดยเน้นความถูกต้องเป็นหลักและมีทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทตามสถานะที่องค์กรหรือบุคคลแต่ละระดับจะได้รับ ซึ่งเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความรับผิดชอบและเป็นหัวใจของงานในสังคม

๑.๖.๑.๒ รูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของนักเผยแผ่

พระราชวรมนี (ประยูร ปรียุโต)^{๒๕} ได้กล่าวถึงภาพรวมของผู้สอนซึ่งหมายถึงนักเผยแผ่พุทธธรรมทุกรูปและก็รวมไปถึงการสอนของพระพุทธเจ้าด้วย ในการสอนหรือการเผยแผ่พุทธธรรมทุกครั้งนั้นผู้สอนจะต้องคำนึงถึงผู้สอนในฐานะผู้นำเสนอและผู้เรียนตามหลัก ๕ ประการดังนี้ คือ

๑. ในการสอนนั้น การเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่งที่มีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจและนำเข้าสู่เนื้อหาได้

๒. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลินไม่ให้เกิดเครียดไม่ให้เกิดความอึดอัดใจและให้เกียรติแก่ผู้เรียนให้เขามีความภูมิใจในตัว

๓. สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งเสียดีใครๆ

^{๒๔}คณินันต์ จันทบุตร, สถานภาพและบทบาทของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กลุ่มประสานงานด้านการศึกษาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๒๒.

^{๒๕}พระราชวรมนี (ประยูร ปรียุโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๓๕.

๔. สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน และงานสั่งสอนนั้นไม่ใช่สักว่าทำ หรือเห็นผู้เรียนโง่เขลา หรือเห็นเป็นคนชั้นต่ำๆ

๕. ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่าย

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ)^{๓๐} ได้กล่าวถึงพุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่า พระพุทธเจ้าทรงอาศัยหลักการวิธีการของพระพุทธเจ้าในสมัยอดีตเป็นหลัก พระอริยบุคคลสมัยพุทธกาลจะยึดพระพุทธเจ้าเป็นหลัก พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างไรท่านจะแสดงอย่างนั้น คือ การแสดงแบบครู ดังนั้นนักเผยแผ่ศาสนาจะต้องตระหนักว่า การนำเสนอธรรมะนั้นนั้นอาจจะแตกต่างกันได้ในเชิงรูปแบบของการนำเสนอ แต่เนื้อหาสาระจะต้องยึดด้วยหลักธรรมตามที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้เพราะนักเผยแผ่ คือ ราชทูต ทำหน้าที่ส่งราชสาสน์ ราชสาสน์ว่าไว้อย่างไรแสดงอ่านไปตามนั้น ราชทูตที่ดีจึงต้องไม่แปลงราชสาสน์ให้คลาดเคลื่อนไป หรือเรียกว่าอย่าให้คลาดเคลื่อนจากทำนองคลองธรรม เพราะการอธิบายหลักธรรมให้คลาดเคลื่อนด้านเนื้อหาสาระเหมือนกับการทำลายพระปฎิมาหนึ่งองค์ อย่างไรก็ตามคนที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาตามเสด็จรอยพระบาทพระพุทธเจ้า รอยเท้าพระอรหันต์ พระอริยบุคคล บุรพาจารย์ สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าถึงหลักธรรมคนฟัง เบื้องหลังของคนตามโครงสร้างของลัทธิธรรม ๗ ด้วยปัญญา

รัตนภรณ์ บางจริง^{๓๑} ได้กล่าวถึงกลวิธีในการนำเสนอธรรมของพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) ไว้ว่า การเผยแผ่ธรรมของท่านมีลักษณะเด่น ๓ เรื่อง คือ การใช้ถ้อยคำเป็น การใช้ถ้อยคำที่ฟังเข้าใจง่ายรวมถึงใช้ถ้อยคำที่มาจากภาษาต่างประเทศ การใช้ภาพพจน์ ด้วยการอุปมาอุปไมยฐานและการเลียนเสียงธรรมชาติ การใช้สำนวนสุภาษิตคำพังเพยเป็นการนำคำสั้นๆ ที่มีความหมายเพื่อมาประกอบในการบรรยาย

สมบัติ เสริมศิลป์^{๓๒} ได้กล่าวถึงรูปแบบและวิธีในการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กุลยาโณ) ไว้ว่า ท่านให้ความสำคัญในการนำเสนอธรรม

^{๓๐}พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ, พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : พรทิวารพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๖.

^{๓๑}รัตนภรณ์ บางจริง, “การวิเคราะห์ปาฐกถาธรรมของพระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ)”, วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๙)

^{๓๒}สมบัติ เสริมศิลป์, “วรรณกรรมคำสอนพระพยอม กุลยาโณ,” วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๕)

ด้วยการใช้ภาษาที่เข้าถึงใจของคนฟังและการสรุปธรรมะนั้นจะสอดแทรกธรรมะไว้เป็นตัวอย่าง เช่น นิทาน เรื่องจากประสบการณ์ การเปรียบเทียบและอารมณ์ขัน ส่วนทักษะของท่านมุ่งเสนอให้ประชาชนทุกเพศทุกวัยและทุกอาชีพปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด และต้องละจากอบายมุขทั้งปวง เพื่อครอบครัวและสังคมจะได้อยู่อย่างมีความสุข

สรุปได้ว่า รูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของนักเผยแผ่ มีรูปแบบที่หลากหลาย ที่ใช้กลวิธีในการนำเสนอธรรมและใช้พุทธวิธีในการเผยแผ่ โดยอาศัยพระบรมครู คือ พระพุทธเจ้าที่เป็นต้นแบบในการสอน นักเผยแผ่จึงนำมาประยุกต์ให้เข้ากับอุปนิสัยของคนในปัจจุบัน ซึ่งการเผยแผ่นั้นจะใช้เทคนิคอันเป็นเฉพาะของแต่ละบุคคล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำหลักธรรมที่แท้จริงเป็นเครื่องรองรับ ให้ผู้ฟังได้รับผลจากการฟังธรรมในแต่ละครั้ง เมื่อการเผยแผ่ธรรมะประสบความสำเร็จมากขึ้น ผู้ที่ได้รับความรู้ความเข้าใจจะทำหน้าที่ในการเผยแผ่หลักธรรมที่ได้ฟังมา จึงทำให้เกิดความสุขขึ้นในผู้ที่ได้รับฟังธรรมของแต่ละระดับ ดังนั้นการเผยแผ่ธรรมของนักเผยแผ่จึงช่วยรักษาความเป็นธรรมให้กับคนทุกชนชั้น

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จิราภรณ์ คงเหล^{๓๓} ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของสวนโมกขพลาราม สามารถจำแนกรายละเอียดออกได้ ๒ ด้าน คือ บทบาทด้านการปฏิบัติธรรมและบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในด้านการปฏิบัติธรรมนั้นจะต้องอยู่ในพระธรรมวินัย และยึดคตินิยมที่ว่า “กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคู นอนกุฏิเล้าหมู ฟังยุงร้องเพลง” พระภิกษุสามเณรจะปฏิบัติกิจกรรมเพื่อการปฏิบัติธรรม คือ ใช้หลัก “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม” หรือ “ธรรม คือ หน้าที่”

พระสมเกียรติ ปริญาโณ (เพชรอริยวงศ์)^{๓๔} ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตถาในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดในเรื่องตถาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เสนอและนำมาเผยแผ่ต่อชาวโลกล้วนแต่มีอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งสิ้น แนวคิดเกี่ยวกับตถาโดดเด่นมากและเป็นของใหม่สำหรับการเผยแผ่ธรรมระดับปรมัตถธรรม ซึ่งเป็นธรรมอันนำไปสู่การรู้แจ้งและพ้นทุกข์ทางใจได้จริง บรรลุจุดมุ่งหมายของพระพุทธองค์ เป็นเพราะท่านพุทธทาสภิกขุได้อุทิศตนเป็นแบบอย่างเพื่อศึกษาและปฏิบัติ

^{๓๓}จิราพร คงเหล, “ศึกษาบทบาทของสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี”, *ปริญาอุทิศศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๑)

^{๓๔}พระสมเกียรติ ปริญาโณ, (เพชรอริยวงศ์) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตถาในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖)

วิปัสสนาอย่างจริงจังและสามารถนำสภาวะธรรมและปัญญาที่นอนเนื่องอยู่ในพระไตรปิฎก ออกมา ให้ประชาชนผู้แสวงหาธรรมได้ศึกษาและปฏิบัติตามกันอย่างกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศ

พระมหาอรุณ จิตตคุตโต (สุดประเสริฐ)^๕ ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษากระบวนการสื่อสาร เพื่อเผยแผ่พุทธธรรมของสวนโมกขพลาราม” ผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่พุทธธรรมของท่าน อาจารย์พุทธทาส โดยเนื้อหาของท่านเน้นที่แก่นแท้ของพุทธธรรมเป็นหลัก โดยใช้หลักความรู้ทุก ส่วนมาประยุกต์ด้วยพุทธธรรม เช่น ชัมมิกสังคณนิยม การเมือง เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ การศึกษา เป็นต้น และโดยรูปแบบแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. งานเขียนนั้นแบ่งย่อยลงไปเป็นงานร้อยแก้วและงานร้อยกรอง

๒. งานแปลนั้นได้แปลมาจากภาษาบาลีและภาษาอังกฤษ

๓. งานปาฐกถา ซึ่งเรียกงานนี้ว่า งานพูดแล้วเป็นหนังสือ เนื่องจากหนังสือ ส่วนใหญ่ในชุดธรรมโฆษณเป็นงานที่ถอดเทปจากการปาฐกถาธรรมะ

สำนักสวนโมกขพลารามใช้สื่ออันหลากหลายเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมได้อย่างกว้างขวาง ทั้งทางภายในประเทศและต่างประเทศ กล่าวคือ

๑. สื่อศิลปะ เช่น ภาพวาด รูปปั้น ภาพหล่อปูนสูง และสถาปัตยกรรม เป็นต้น

๒. สื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น หนังสือ เทปคาสเซ็ท ม้วนวีดิทัศน์

๓. สื่อมวลชน เช่น วารสาร วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์และอินเทอร์เน็ต

๔. สื่อบุคคล เช่น พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) พระโรเบิร์ต สุนติกโร พระวรศักดิ์ วรธมโม แม่ชีรัญจวน อินทรกำแหง

๕. สื่อกิจกรรม เช่น กิจกรรมในวันล้ออายุ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

พระวุฒิกรณ วุฑฒิกรโณ (พรมพิมพ์)^๖ ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)” ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาพุทธธรรมของพระราชวรมนีมีจุดเด่น คือ มีเนื้อเรื่องบรรยายธรรมเป็นลำดับขั้น เป็นขั้นตอน แต่ละประเด็น จะมีความรู้ใหม่ๆ ให้ขบคิดอยู่เสมอ โดยใช้ภาษาร่วมสมัยฟังเข้าใจง่ายอธิบายธรรมได้ลุ่มลึก ชัดเจน โดยสามารถสรุปประเภทเนื้อหาของพุทธธรรมที่ท่านนำมาเสนอได้ ๔ ประเภทดังนี้ คือ

^๕พระมหาอรุณ จิตตคุตโต (สุดประเสริฐ), “ศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมของสวนโมกขพลาราม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔)

^๖พระวุฒิกรณ วุฑฒิกรโณ (พรมพิมพ์), “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓)

๑. เนื้อหาประเภทพัฒนาจิตใจเพื่อชีวิตที่ดีงาม
๒. เนื้อหาประเภทบูรณาการและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
๓. เนื้อหาประเภทพระธรรมเทศนา
๔. เนื้อหาประเภทวิชาการ

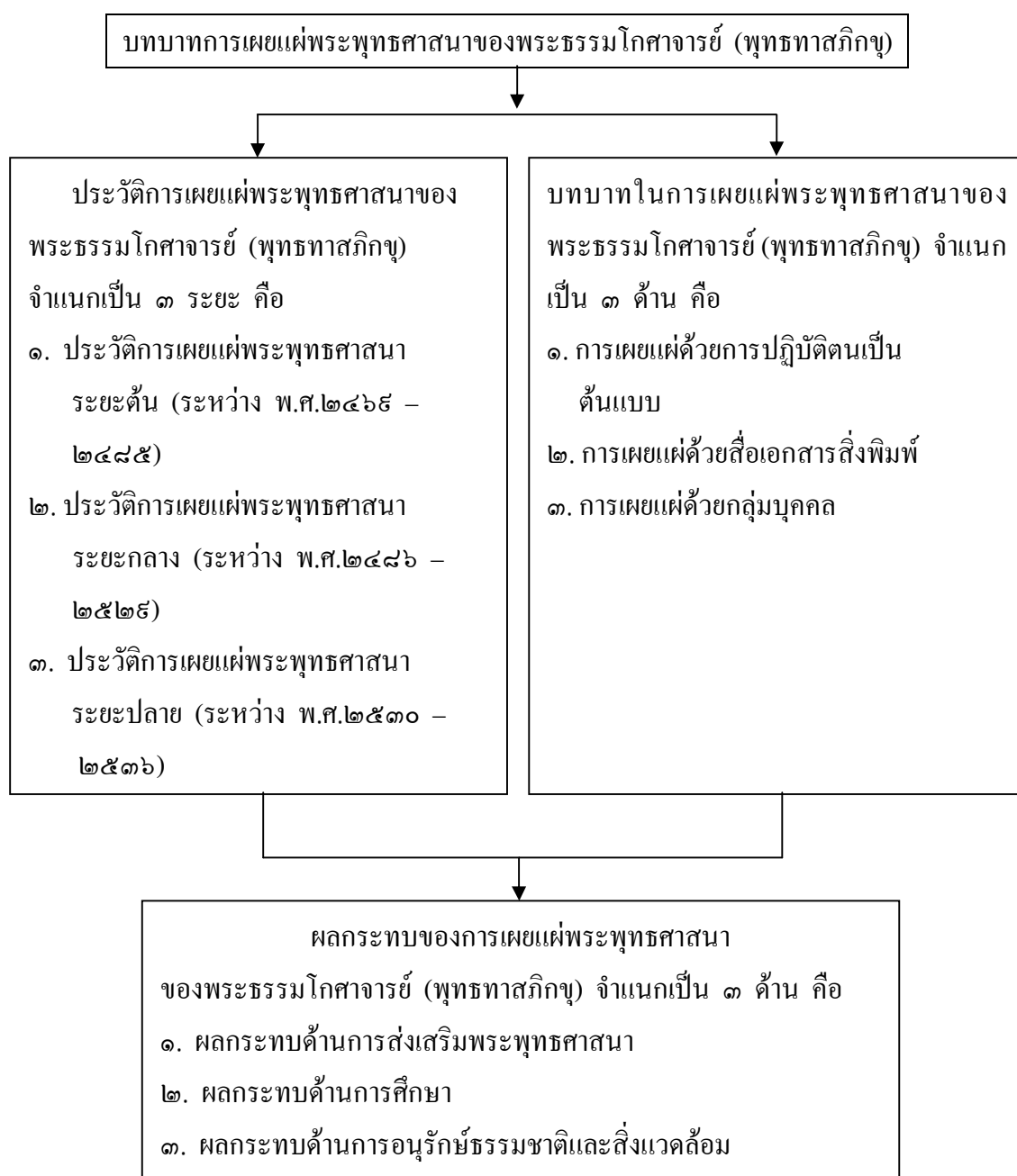
ส่วนเทคนิคและวิธีการเผยแพร่หรือนำเสนอพุทธธรรมพบว่ามี ๖ วิธี คือ

๑. การนำเสนอโดยการยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ
๒. นำเสนอโดยวิธีการยกอุปมาเปรียบเทียบ
๓. นำเสนอโดยวิธีการยกพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต ปรัชญา คำคม คำโคลง บทประพันธ์
๔. นำเสนอโดยวิธีการผูกเชื่อมโยงเรื่องราวหรือเหตุการณ์สถานการณ์ต่างๆ
๕. นำเสนอโดยวิธีการยกบุคคลตัวอย่างประกอบการบรรยาย
๖. นำเสนอโดยวิธีการแทรกด้วยเรื่องที่ทำให้เกิดอารมณ์ขัน

นายสุนันท์ เพ็ชรพิรุณ^{๓๓} ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ ” ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาปัญญาตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ สรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้ การเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความหลุดพ้น ต้องอาศัยปัญญาเป็นตัวการสำคัญ ได้แก่ วิปัสสนาปัญญา นับตั้งแต่พระอริยบุคคล คือ พระโสดาบัน ไปจนถึงพระอรหันต์ จะต้องได้ปัญญาวิมุตติ พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า ธรรมะ เป็นเครื่องช่วยโลก ใช้ได้แก่ทุกศาสนา แก่ระบอบของศีลธรรม จริยธรรม กฎหมาย การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ประเพณีวัฒนธรรม การอนุรักษ์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม จิตวิทยา ปรัชญา เป็นต้น สามารถใช้ได้ทุกแขนง เป็นวิชาที่เป็นไปเพื่อความสร้างสรรค์สังคมของมนุษย์ ให้เกิดความสงบสุข ชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยธรรมะ คือ ความถูกต้องดีงาม เป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ทุกคนต้องปฏิบัติธรรมด้วยการขจัดความเห็นแก่ตัวมุ่งช่วยเหลือผู้อื่น

^{๓๓}สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓)

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร เทปการบรรยายธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทั้งแหล่งปฐมภูมิ (Primary Data) และแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) แล้วเสนอการศึกษาวิเคราะห์โดยการพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยไว้ดังนี้ คือ

๑.๗.๑ ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์

๑.๗.๒ ขั้นรวบรวมข้อมูล

๑.๗.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๗.๔ การเสนอผลการวิเคราะห์

๑.๗.๑ ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้สามารถแบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือ ข้อมูลเพื่อการวิจัยที่รวบรวมได้จากการเก็บข้อมูลจากเทปบรรยายธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และการสัมภาษณ์บุคคลที่กำหนดไว้ดังต่อไปนี้ คือ พระภานุโพธิคุณ เจ้าอาวาสวัดสวนโมกขพลาราม พระนุ้ย สมบุณโน พระประจำวัดสวนโมกขพลาราม พระคัมภีรญาณ อภิปัญโญ เจ้าอาวาสวัดป่าสุทธจินดา อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พระครูใบฎีกาณเทียร มณฑิโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสวนโมกขพลาราม พระครูภานุศาสน์คุณเจ้าอาวาสวัดสวนดิ-โมตรี ตำบลขุนทะเล อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี นาย เมตตา พานิช ประธานกรรมการธรรมทานมูลนิธิพระเมธี สุมะโรโส พระประจำสวนโมกขนิมิตาสนา

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยโดยรวบรวมจาก เอกสาร สิ่งพิมพ์ เทปบรรยายธรรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๑.๗.๒ ขั้นรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และแหล่งทุติยภูมิ (Secondary Source) ที่ได้กล่าวแล้ว โดยการค้นคว้าจาก เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสาร งานวิจัย บทความ สิ่งพิมพ์

อื่นๆ และสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

๑.๗.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยแยกแยะตามประเด็นที่ศึกษาโดยหาสิ่งที่เหมือนกัน สิ่งที่แตกต่างกัน หรือสิ่งที่สัมพันธ์กันขององค์ความรู้เกี่ยวกับพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี หลังจากนั้นจะวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งเป็นการนำผลการวิเคราะห์ที่ได้มาวิเคราะห์ความถูกต้องว่าสามารถตอบวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้หรือไม่ หลังจากนั้นได้ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในกรณีที่ข้อมูลบางส่วนขาดความสมบูรณ์ ต่อจากนั้นจึงวิเคราะห์สังเคราะห์ ตามขอบเขตด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้

๑.๗.๔ การเสนอผลการวิเคราะห์

การสรุป นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นขั้นตอนที่นำข้อสรุปมาสังเคราะห์เชื่อมโยงสู่ภาพรวมและเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะของการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๘.๑ ทำให้ได้ทราบถึงประวัติและความเป็นมาของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)

๘.๒ ทำให้ได้ทราบถึงบทบาทในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ว่ามีการใช้รูปแบบใดมีหลักการและวิธีการอย่างไร

๘.๓ ทำให้ได้ทราบถึงผลกระทบจากบทบาทของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ต่อสังคมไทย

๘.๔ ทำให้สามารถนำผลการวิจัยไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาตามหลักการของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้อย่างถูกต้องต่อไป